

VASILE BOARI

(editor)

Cuprins

Invăță înainte/MARIE-PIERRE / 7

Capitolul I. Criza identitară și declinul evanescențialismului creștin în Nona Europa (Nord, M. G. R.) / 17

Capitolul II. Islam și democrație la Europa: le-mele participările politice a musulmanilor în Franță, Marea Britanie și Belgia (Mirela LAZĂR) / 37

Capitolul III. Religie și democrație
comunitare (Andrei BOARI) / 53

Religie și democrație în Europa la începutul secolului XXI

Conținut: A. Andreevici BOARI, Religie și democrație în Europa Centrală și de Est. România, ca la rând, o nouă religie (Andrei BOARI) / 165

Cuvânt înainte de Vasile BOARI

Capitolul VI. Călătorii spirituale în Europa? / 181

O treiere în ceea ce a apărut în următoarele două decenii: o perspectivă europeană privind relația religie-stat (Danuta ALEXANDRU și Ioana PETRICI) / 125

Capitolul VII. De la critica democrației la democrația imigranților, evoluția
populaționalui contemporan. O perspectivă română (Nicolae BILLI, Sorin
STĂnescu) / 161

Spiling. Vasile Boari în dialog cu Andrei Marga / 187

Notes de prezentatori / 207

INSTITUTUL EUROPEAN
2018

Cuprins

Cuvânt înainte (Vasile BOARI) / 7

Capitolul I. Criza identitară și declinul spiritualității creștine în Noua Europă (Vasile BOARI) / 17

Capitolul II. Islam și democrație în Europa: formele participării politice a musulmanilor în Franța, Marea Britanie și Belgia (Marius LAZĂR) / 37

Capitolul III. Islamul Balcanic – identități multiple, expresie a conviețuirii comunitare (Josan ION) / 63

Capitolul IV. Identități religioase naționale, democratizare și problema guvernantei religioase în Uniunea Europeană (Sorin GOG) / 81

Capitolul V. „Noile ideologii” și țările din Europa Centrală și de Est. Reîntoarcerea la radicalismul religios? (Stephen BASKERVILLE) / 105

Capitolul VI. Cât de macro-secularizată este cu adevărat Europa?

O trecere în revistă a prevederilor constitutionale ale statelor europene privind relația religie-stat (Ionuț APAHIDEANU, Adrian PETRICE) / 125

Capitolul VII. De la critica democrației la denunțarea imigrației, evoluțiile populismului contemporan. O perspectivă italiană (Giorgia BULLI, Sorina SOARE) / 161

Epilog. Vasile Boari în dialog cu Andrei Marga / 187

Note despre autori / 207

Capitolul I

Criza identitară și declinul spiritualității creștine în Noua Europă

Vasile BOARI

Abstract: The central idea of this chapter could be synthetized as follow: Europe, the European Union is nowadays in a deep identity crisis. We are talking about the most profound and inner strata of identity. At this moment, Europe is colliding with its own history as Cardinal Joseph Ratzinger put it. The European Union has formally renounced its Judeo-Christian heritage that provided Europe with a perennial spiritual identity for over 2000 years. The European identity is currently confronted with a phenomenon of de-spiritualization that has taken Central and especially Western Europe. In this context of radical secularism and Christophobia, many now believe that Europe should reclaim its Christian identity in order to fill the void of meaning that has overtaken Western Civilization.

Key words: *Europe, European Union, identity, spirituality, Christophobia.*

Prin Noua Europă înțeleg ceea ce oficial este cunoscut sub numele de Uniunea Europeană, o construcție formată, în prezent, din 28 de state (27 dacă Marea Britanie se retrage), dar rămânând deschisă pentru primirea altora, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat. În maxima ei extensie, UE ar putea să coincidă cu Europa tradițională care, în prezent, cuprinde 50 de state (lucru, ce-i drept, greu de anticipat dată fiind situația actuală de pe continent).

Premisa (ipoteza de lucru, punctul de plecare), ideea centrală și concluzia studiului de față ar putea fi astfel sintetizate: Europa (Noua Europă) se confruntă, în prezent, cu o gravă criză de identitate. Este vorba de stratul cel mai profund al identității. Europa s-a îndepărtat treptat de rădăcinile istorice ale identității sale renunțând la moștenirea sa culturală care i-a asigurat perenitatea timp de peste 2000 de ani. Astăzi, Europa se confruntă cu numeroase provocări care-i subrezesc identitatea, dar dintre acestea, cea mai gravă consistă, după

părerea mea, în declinul spiritualității creștine, cu deosebire în țările Europei Centrale și de Vest.

Majoritatea autorilor care, de-a lungul timpului, s-au aplecat cu seriozitate asupra identității europene recunosc că Europa este rezultatul confluenței (interferenței) dintre trei moșteniri majore: moștenirea greacă (ceea ce unii numesc „Miracolul grec” sau „Minunea greacă”, în limbajul mai autohton al lui D.D. Roșca); moștenirea romană (dreptul roman, ideea de cetățenie, instituțiile publice, mai ales cele din perioada republicană etc.) și moștenirea iudeo-creștină.

Am să mă refer, în cele ce urmează, doar la aceasta din urmă plecând de la ideea că aceasta este cea care a dat Europei identitatea ei cea mai profundă.

De regulă, atunci când se vorbește de moștenirea iudeo-creștină (termenul este agreat de unii, contestat de alții; depinde cu ce cunoaște îl utilizăm și ce vrem să transmitem prin utilizarea lui: dacă vrem să scoatem în evidență diferențele dintre iudaism și creștinism, atunci termenul poate crea probleme de ordin teologic, fiind vorba, totuși, de două religii distincte; dacă vrem să evidențiem continuitatea dintre cele două religii, continuitate care face, în prezent, obiectul multor studii și cercetări, atunci sintagma pare a fi una adecvată), există tentația de a vorbi despre aceasta în termeni foarte generali și abstracți. În ce mă privește, am să-ncerc să schizez (punctez) cât se poate de riguros în ce constă esența acestei moșteniri.

Cred că putem face acest lucru, încercând să decelăm diversele planuri în care această moștenire s-a manifestat (de facto). În planul cel mai general, moștenirea iudeo-creștină ar putea fi exprimată printr-un singur cuvânt: Biblia (Vechiul și Noul Testament). Biblia este o carte complexă și completă și dacă folosim calificativul „cea mai”, nu cred că greșim cu ceva. Este cartea cea mai citită din lume, cu peste 3,9 miliarde de exemplare vândute. Este tradusă în 2527 de limbi și se fac eforturi pentru traducerea ei în restul de 1967 de limbi. Este cartea cea mai dezbatută, mai admirată, dar și mai contestată, din întreaga istorie a umanității. Biblia reprezintă o revelație completă, totală; în paginile ei găsim învățături, revelații (descoperiri) și idei despre tot ceea ce există. Totuși, se pot decela câteva planuri de referință.

1. Primul plan în care s-a manifestat moștenirea iudeo-creștină este planul teologic. Din rațiuni ușor de înțeles nu voi face referință la el; voi spune numai că este planul preeminent de care, într-un fel sau altul, atârnă toate celelalte.

2. Al doilea plan, în ordinea relevanței, este planul antropologic. Antropologia este știința despre om. Iudeo-creștinismul ne oferă cea mai complexă vizionă asupra umanului. Începând cu cartea Genezei, omul ne este prezentat ca

Respect pentru oameni și cărți

o creațură aparte, concepută și creată după prototip divin, „după chipul” și „după asemănarea” Dumnezeirii Trinitare. Este singura ființă despre care Biblia ne spune că a fost creată în acest fel. Acest fapt face din om o creațură aparte, privilegiată. În celebra cuvântare rostită de Apostolul Pavel în Areopagul atenian, la provocarea filosofilor stoici și epicureici, acesta rezumă, într-o singură propoziție, statutul aparte al omului. „Suntem de neam din Dumnezeu”, spune Apostolul. În altă parte se spune chiar că suntem dumnezei (cu „d” mic, ce-i drept și nici n-ar avea cum să fie altfel). Nu cred să existe ceva pe lumea aceasta și dincolo de ea care să poată să rivalizeze, în importanță, cu acest statut. A fi din neamul Celui ce a creat întregul univers este cel mai important statut pe care o ființă îl poate avea. Faptul că am fost creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu presupune că am moștenit de la El o serie de atrăbute, însușiri, dispoziții etc. Această viziune despre om care a dominat cultura europeană până când Darwin publică *Originea speciilor* (1859) și apoi *Descendența omului* (1871) are o importanță capitală pentru întreaga istorie și cultură europeană. În ce mă privește, sunt de părere că acesta este aspectul din Creștinism care a făcut posibile marile realizări ale Europei. Relativ recent, un autor francez, Jean-Louis Harouel, jurist și profesor universitar, a scris o carte intitulată: *Le Vrai génie du Christianisme* (aluzie la *Geniul Creștinismului* a lui Chateaubriand) în care încearcă să argumenteze că toate performanțele notabile ale Europei se datorează separării dintre puterea temporală și puterea spirituală pe care Creștinismul a promovat-o. Personal, consider că marile performanțe europene își au mai degrabă explicația în viziunea despre om promovată de Creștinism. Este vorba de acel *homo creator*, omul capabil să creeze propria sa lume operând cu dispozițiile și capacitatele puse în el de Dumnezeu.

3. Al treilea plan este planul axiologic. Axiologia este știința despre valori. În acest context, trebuie spus că Iudeo-Creștinismul ne oferă cea mai completă și cea mai complexă scară de valori din căte au fost avansate vreodată. Spun acest lucru ca unul care am studiat cele mai importante sisteme de gândire ale umanității (în calitate de profesor de Etică și Istoria ideilor politice la Universitatea Babeș-Bolyai). În Biblie, citită corect și fără prejudecăți de o natură sau alta (Biblia are dreptul cel puțin la un tratament egal cu al oricărei alte cărți din cultura lumii), găsim cea mai completă scară de valori. În fruntea acestei scări, se situează celebra triadă pauliană: Credința, Speranța, Dragostea, cea mai mare dintre ele fiind, potrivit Apostolului, Dragostea. Urmează valorile pe care vechii greci le considerau, în linia de gândire a lui Platon, „valori eterne” și pe care

Respect pentru oameni și cărti

Platon, pentru a le feri de perisibilitate, le plasa într-o lume suprasensibilă. Este vorba de valori precum: Adevărul, Dreptatea, Binele, Frumosul.

Urmează, în ordine, alte valori precum iertarea, bunătatea, pacea, buna înțelegere, altruismul, caritatea, datoria, respectul autorității, respectul persoanei și al demnității umane, respectul drepturilor omului, apoi, cele trei valori înscrise pe steagul Republicii Franceze: libertate, egalitate, fraternitate și, cu siguranță, lista nu se încheie aici.

4. Al patrulea plan este planul etic. Iudeo-Creștinismul a oferit lumii principii și valori etice universale care n-au fost egalate până astăzi. Și, dacă vi se pare exagerată o asemenea afirmație, vă provoc să vă gândiți la următoarele situații: Ce-ar fi fost „poporul ales”, Europa, lumea occidentală sau lumea, în general, fără Cele Zece Porunci (Decalog)? Să ne imaginăm, bunăoară, că majoritatea oamenilor ar refuza să respecte norme precum: „Să nu minti”, „Să nu furi”, „Să nu ucizi”. Ar putea umanitatea supraviețui și conviețui în aceste condiții? Evident, nu. Tot astfel, ne putem întreba cum ar arăta lumea dacă ar fi respectate poruncile din Predica de pe munte, forma cea mai înaltă, sublimată, a moralei creștine? Cum ar arăta lumea în care ne-am iubi dușmanii în loc să-i urâm, în care am fi dispuși să întoarcem și celălalt obraz? etc. Găsim, totodată, în Biblie o concepție aparte cu privire la originea binelui și a răului, iar în Epistola către Romani (cap. 12: 17-21), Apostolul Pavel ne oferă o deontologie pe care creștinii sunt îndemnați să o urmeze în toate circumstanțele în care sunt puși. Printre trăsăturile eticei creștine, aş mai aminti: caracterul cristocentric (Isus este modelul absolut al moralei creștine și, de fapt, al întregii învățături creștine), caracterul deontologic, caracterul non-relativist etc. Spre deosebire de multe etici seculare, etica creștină se înfățișează ca o etică axată pe „remediu răului prin bine”. În revers, etica puterii, aşa cum este descrisă aceasta în paginile *Principelui* de către Machiavelli, preconiza remedial răului prin rău.

5. O vizionă despre Istorie, singura vizionă în care, după cum afirma Paul Ricoeur, Istoria capătă un sens. Această vizionă este ilustrată în cartea Daniel, din Vechiul Testament, dar, de fapt, ea se poate discerne în tot cuprinsul Bibliei.

6. Premise pentru înțelegerea profundă a culturii rezumabile în următoarele: Dumnezeu l-a echipat pe om, atunci când l-a conceput și creat după model divin, cu o serie de dispoziții, capacitați, facultăți, talente astfel precum capacitatea de cunoaștere, capacitatea de creație, capacitatea de comunicare, capacitatea de a trăi în comuniunea semenilor săi, etc. Punând în lucru aceste capacitați cu care Creatorul l-a înzestrat, omul a creat cultura și civilizația care reprezintă realizări exclusiv umane.

Respect pentru oameni și cărți

Aceasta este, schițată foarte pe scurt, moștenirea la care Noua Europă a renunțat „oficial” cu prilejul dezbatării și adoptării Tratatului pentru o Constituție Europeană. Noua Europă s-a desprins, în acest fel, de rădăcinile ei identitare, cu consecințe greu de estimat în acest moment. Dar, acela n-a fost decât momentul de vârf. Detașarea Europei de moștenirea iudeo-creștină a început cu câteva secole în urmă fiind marcată de momente de ruptură. Iată punctate câteva din aceste momente:

1. Renașterea cu tendințele ei antropocentrice, exprimate de Pico della Mirandola în *De dignitate homini* și cu considerarea Creștinismului drept o religie slabă (Machiavelli).

2. Iluminismul secolului al XVIII-lea considerând religia o formă de supersiție și ignoranță care ar urma să dispară odată cu răspândirea culturii și științei (cunoașterii).

3. Secolul al XIX-lea, secolul marilor atei: David Strauss, celebrul autor al celei mai nocive cărți despre Viața lui Isus, carte care l-a impresionat profund pe Nietzsche, Ludwig Feurbach, pentru care nu Dumnezeu l-a creat pe om, ci omul l-a creat pe Dumnezeu, Marx pentru care religia era „opiu pentru popor”, și.a. Nietzsche, celebrul autor al afirmației: „Dumnezeu e mort” (afirmație pusă, la început, în gura unui Nebun, a unuia care a pierdut sensul), un ateu convins, „ateau din instinct”, cum o spune el însuși, în *Ecce Homo* și, de departe, cel mai înveterat adversar al Creștinismului pe care nu ezita să-l considere „drept unicul mare blestem, singura mare corupere internă, singurul mare instinct al urii (...), unica pată rușinoasă, nemuritoare a omenirii” (v. *Antichristul*, Cluj-Napoca, Biblioteca Apostrof, 2003, p.104) a avut cel mai mare impact asupra filosofiei și culturii secolului XX. Nu fără argumente solide, el a fost considerat un „precursor al secolului XX” și un precursor al postmodernismului care va lua avânt în ultima parte a secolului XX.

4. Secolul XX, în fine, puternic marcat, cum spuneam, de ideile lui Nietzsche, de ateism, împodobit cu aura științei (Freud) de secularism, de relativism. Ca și precedentul secol, domină ideea că religia va dispare, într-o zi, că lumea, aşa cum spunea Max Weber, va fi „dezvrăjită”, iar Rațiunea va domina în toate planurile. Printre adversarii cei mai periculoși ai Creștinismului în acest secol, aş atrage atenția asupra postmodernismului relativist, deconstructivist. Aceasta este un adversar insidios care, în numele unei libertăți iluzorii și a unei toleranțe fără granițe declară incredulitatea față de toate marile narățiuni, începând cu narățiunea biblică.